

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Agnieszki MAŃKOWSKIEJ
pt.: *„Współczesna architektura tymczasowa w kontekście społeczeństwa
ponowoczesnego Zygmunta Baumanna”*
wykonanej pod opieką promotorską
Pana Dra hab. n. t. Artura Zaguły, prof. PŁ
i promotora pomocniczego
Pana Dra inż. arch. Tomasza Krotowskiego
w Wydziale Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
Politechniki Łódzkiej

1. Podstawa opracowania

- 1.1. Zlecenie Dziekana Wydziału Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej, Pana prof. dra hab. inż. Dariusza Gawina, na opracowanie recenzji rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Agnieszki Mańkowskiej, zgodne z Uchwałą 2.21/53/2024 Rady do spraw Stopni Naukowych PŁ w dyscyplinach Inżynieria Lądowa, Geodezja i Transport, Architektura i Urbanistyka z dn. 15.03.2024 - pismo z dnia 18.03.2024 (wpłynęło 04.04.2024)
- 1.2. Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r., art. 187 (Dz. U. z 2023 r. poz. 742) z późniejszymi zmianami
- 1.3. Rozprawa doktorska: Agnieszka Mańkowska *„Współczesna architektura tymczasowa w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego Zygmunta Baumanna”* (opracowany dwutomowy , dwustronny wydruk komputerowy w formacie A4), Instytut Architektury i Urbanistyki PŁ, Łódź 2024 (wpłynęła 04.04.2024)

1. Ocena części formalnej rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Agnieszki Mańkowskiej pt.: „*Współczesna architektura tymczasowa w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego Zygmunta Baumanna*” jest dwutomowym, ilustrowanym opracowaniem w formie dwustronnego wydruku komputerowego formatu A4 o objętości 520 numerowanych stron (z czego pierwsze 244 strony umieszczono w Tomie I, a pozostałe w Tomie II).

Struktura formalna dysertacji, a zwłaszcza podział na dwa tomy, jest nietypowa dla rozpraw doktorskich przedstawianych do oceny w dyscyplinie *architektura i urbanistyka w Polsce*. A także dyskusyjna w zaproponowanej formie. TOM I posiada błędną numerację w spisie treści. Składa się ze *Wstępu* (ss. 10- 27, a nie jak zaznaczono w spisie treści: „9-27”), rozdziału 1. *Zarys historii architektury tymczasowej* (ss.28-80), rozdziału 2. *Współczesna architektura tymczasowa w kontekście płynnej nowoczesności Zygmunta Baumanna* (ss.81-194), rozdziału 3. *Podsumowanie i wnioski* (ss. 195-197), wymaganych przepisami streszczeń w językach polskim i angielskim (ss. 198- 200), *Bibliografii* ss. 201-228 oraz *Źródeł zdjęć/ ilustracji* (ss. 229-244). Rozdział 1 został podzielony na trzy podrozdziały, a rozdział 2 na 5 podrozdziałów, z których podrozdział 2.4. *Współczesna architektura tymczasowa- badania własne* (ss. 98-184) został dodatkowo podzielony na 8 podrozdziałów drugiego rzędu. Praktyka ta obrazuje zapoznanie się przez Doktorantkę z zasadami opracowywania dysertacji naukowych. Jakkolwiek recenzent wyraża przekonanie, że dla lepszej czytelności wyводу, rozdział 2 należałoby podzielić na 2 części: teoretyczną (obecne podrozdziały 2.1-2.3) oraz analityczną z wnioskami (obecne podrozdziały 2.4-2.5) i przedstawić je jako odrębne rozdziały: 2 i 3.

TOM II zawiera trzy obszerne aneksy : Załącznik 1 (tabela 736 przykładów architektury tymczasowej- ss. 251-386 oraz część opisową zatytułowaną: *Typologia Współczesnej architektury tymczasowej* – ss. 387- 398 wraz z *Bibliografią ze źródłami ilustracji* – ss. 399-428); Załącznik 2 – (Ankietowanie – opis metody i wyników ankiety przygotowanej i przeanalizowanej przy współpracy socjologów- ss. 430-454) oraz Załącznik 3 – (14 nieponumerowanych wywiadów eksperckich przeprowadzonych przez Doktorantkę z profesjonalistami- architektami, krytykami i teoretykami architektury w okresie od października 2020- grudnia 2021- ss. 455-519).

TOM I jest zasadniczą częścią pracy doktorskiej, co Doktorantka kilkakrotnie podkreśla na łamach rozprawy, natomiast Tom II zawiera trzy obszerne załączniki numerowane cyframi arabskimi, zawierające szczegółowy opis większej części autorskich badań Doktorantki. Nie

jest jednak możliwe zrozumienie w pełni treści Tomu I, bez zapoznania się z dwoma pierwszymi aneksami umieszczonymi w Tomie II. Istnieje zatem uzasadniona wątpliwość, czy powinny one zostać wydzielone w całości z podstawowej części przedstawianej do oceny dysertacji. Zdaniem recenzenta powinny one, a zwłaszcza ich części opisowe (ewentualnie bez tabeli przykładów z Załącznika 1 oraz bez wzoru formularza ankiety, którego zresztą nie zamieszczono w Załączniku 2, a który powinien się tam znaleźć) stanowić *rozdziały 4 i 5* Tomu I rozprawy doktorskiej. Poprzedzające obecny, zresztą niezwykle efemeryczny, trzystronicowy rozdział 3. *Podsumowanie i wnioski*, który stałby się wówczas, po przeprowadzeniu zaproponowanych w recenzji zmian formalnych, *rozdziałem 6* (patrz : ocena merytoryczna). Zapewniłoby to lepsze zrozumienie przedstawianych treści zawartych w dysertacji i właściwą prezentację wyników badań, a także zapobiegłoby konieczności umieszczania podwójnej bibliografii (osobnej dla Tomu I – ss. 201-228 - i osobnej dla Załącznika 1 w Tomie II na ss. 399-428), co jest dodatkowo konfundujące oceniającego i czytelników.

W treści rozprawy Doktorantka prawidłowo i sprawnie posługuje się warsztatem naukowym (stosowanie obszernych przypisów dolnych , odwołania do literatury przedmiotu i materiałów źródłowych – w tym wypadku przede wszystkim stron internetowych, ale także niepublikowanych materiałów naukowych, jak wcześniejsze rozprawy doktorskie o podobnej problematyce - z brakami merytorycznymi wykazanymi w dalszej części recenzji). Praca napisana jest ładnym językiem literackim, zwłaszcza we Wstępie, obecnych : rozdziałach 1 i 3, podrozdziałach 2.1-2.3 w Tomie I , a także w częściach tekstowych Załączników 1 i 2 w Tomie II. Czasami drażni wymienne stosowanie polskich i angielskich nazw poszczególnych grup typologicznych (zwłaszcza w tabelach 2 i 3 w Załączniku 1) , które wynika najprawdopodobniej ze zbytniego pośpiechu, nonszalancji lub niestaranności. Autorka świadomie i prawidłowo używa jednak licznych specjalistycznych określeń i dość umiejętnie posługuje się terminologią naukową z kilku dyscyplin. Materiał ilustracyjny zastosowany w pracy jest dobrej jakości i w sposób czytelny i wystarczający ilustruje wywód.

Stwierdzam niniejszym, że pod względem formalnym rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Agnieszki Mańkowskiej spełnia w sposób dostateczny kryteria stawiane przed tego typu opracowaniami naukowymi, ale jej ewentualna publikacja wymagałaby zmiany struktury.

2. Ocena części merytorycznej rozprawy doktorskiej

Oceniana rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Agnieszki Mańkowskiej pt.: „*Współczesna architektura tymczasowa w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego Zygmunta Bauman*” została przedstawiona do oceny w dyscyplinie *architektura i urbanistyka*. Doktorantka odwołuje się jednak do badań i publikacji z innych dyscyplin, takich jak przede wszystkim: filozofia, nauki społeczne, czy historia sztuki, a nawet historia. Czytelne jest to zarówno w przedstawionym stanie badań (*Stan badań i metody badawcze* – ss.16-23), a także w dwóch, wspomnianych w poprzedniej części recenzji zestawieniach bibliograficznych w tomach: I i II.

We *Wstępie* (str.10-27) Autorka prawidłowo formułuje genezę problemu i przedmiot badań, przedstawia także cel i zakres badań oraz formułuje tezy badawcze, co do których recenzent nie wnosi zastrzeżeń. Natomiast należy mieć świadomość, że w świetle przedstawionych w dalszej części recenzji dowodów badania te nie są nowatorskie, czego zresztą Doktorantka nie utrzymuje, tylko są kontynuacją prowadzonych w naszej dyscyplinie od kilku dekad wątków. W części *Stan badań i metody badawcze* brakuje niektórych polskich opracowań z dyscypliny *architektura i urbanistyka* (choćby ze środowiska wrocławskiego i krakowskiego – patrz poniżej), a opis przedstawionych metod badawczych jest uzupełniony także w Załączniku 2 w tomie II. Zdaniem recenzenta opis metodyki badań ankietowych powinien się również znaleźć we *Wstępie*.

W odniesieniu do *stanu badań*, szczególnie razi brak wielu opracowań z dyscypliny wiodącej, w tym przede wszystkim dostępnych online lub poprzez wypożyczalnie międzybiblioteczne pozycji z dorobku Ewy Cisek, Anny Franty, Tomasza Kozłowskiego, Ewy Węclawowicz-Gyurkovich, Jerzego Łątki, Krzysztofa Ingardena, Artura Jasińskiego, czy Eweliny Woźniak-Szpakiewicz. A zwłaszcza pracy doktorskiej E. Woźniak-Szpakiewicz pt. „*Wpływ zdarzeń architektonicznych na przestrzeń publiczną współczesnego miasta*”, napisanej w 2013 pod kierunkiem dr hab.inż. arch. Anny Franty, prof. PK i obronionej w Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej w maju 2014 roku. Praca jest od tego czasu, a więc od dekady, dostępna bez ograniczeń online w bibliotece cyfrowej Politechniki Krakowskiej. Porusza wiele problemów identycznych z omawianymi w ocenianej dysertacji Pani mgr Agnieszki Mańkowskiej, w tym problematykę architektury tymczasowej w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego. W doktoracie E. Woźniak-Szpakiewicz podrozdział 1.1. *Transformacja społeczeństwa nowoczesnego w ponowoczesne – konsekwencje dla przestrzeni publicznej współczesnego miasta*, ss. 17-23, porusza- w skromniejszym zakresie- te same zagadnienia co podrozdziały 2.1-2.3, ss.83-97 w ocenianej rozprawie A. Mańkowskiej. Na korzyść Doktorantki (A. Mańkowskiej)

przemawia fakt, że skupiła się ona głównie na rozumieniu ponowoczesności przez Zygmunta Baumanna, przedstawiając je na tle epoki oraz odwołując się do wcześniejszych teorii. Przywołuje przy tym niezwykle obszerne, jak na opracowania w dyscyplinie architektura i urbanistyka, cytaty z rozlicznych książek i innych publikacji (zwłaszcza na ss.83-97 I tomu), do których autorski komentarz jest niestety stosunkowo skromny. Ponieważ zebrala ona w swojej dysertacji ponad 700 przykładów obiektów architektury tymczasowej (Załącznik 1 tom II oraz rozdział 2.4 tom I), część przykładów (i ilustracji do nich) omówionych w dwóch, odległych od siebie czasowo o dekadę dysertacjach również się dubluje, co jednak nie dziwi recenzenta. Natomiast pominięcie wspomnianej rozprawy doktorskiej E. Woźniak-Szpakiewicz, a także publikacji pozostałych, wymienionych powyżej osób w stanie badań i bibliografii, świadczy o niestaranności i nonszalanckim podejściu Doktorantki do istniejącego dorobku naukowego w dyscyplinie, w której ubiega się ona o stopień naukowy.

W rozdziale 1. *Zarys historii architektury tymczasowej* Doktorantka w bardzo interesujący sposób dowodzi, że leżała ona u zarania architektury. Podpierając się bogatą literaturą przedmiotu, w tym licznymi cytatami, pokazuje przejście obiektów tymczasowych z głównego nurtu architektury do roli obiektów efemerycznych na przestrzeni stuleci, stosując przykłady z wielu kontynentów. Nie pomija też faktu, że w niektórych rejonach globu jest to nadal podstawowy typ obiektów architektonicznych, lub quasi-architektonicznych. Jednak, jak zaznaczyła we wstępie, jej zainteresowania badawcze dotyczą obiektów architektury tymczasowej w krajach wysoko rozwiniętych. Tym niemniej pominęła w swoim opracowaniu powstające bez udziału architektów slumsy miast południowej części USA, Hiszpanii, ZEA, czy Portugalii, które zawsze obecne, szczególnie rozrosły się po kryzysie 2008 roku oraz kolejnym, wywołanym pandemią z lat 2019-21.

Ocena merytoryczna stanowiącego główną część tomu I (ss. 81-194) rozdziału 2. *Współczesna architektura tymczasowa w kontekście płynnej nowoczesności* jest ambiwalentna. Jego pierwszą - teoretyczną część (patrz powyżej), należy ocenić bardzo wysoko. Doktorantka zapoznała się i umiejętnie przedstawiła teorie Zygmunta Baumana na tle innych teorii filozoficznych i zjawisk społecznych początku XXI wieku, które niewątpliwie mają wpływ na architekturę, także jej tymczasowość i hybrydowość (które to zagadnienie jest w pracy akurat potraktowane marginalnie). Tę część rozprawy recenzent ocenia wysoko, pomimo fragmentarycznej dominacji cytatów nad autorską treścią rozdziału.

Jednak rozbitcie rozprawy doktorskiej na dwa tomy w sposób, w jaki zostało to zrobione przez Doktorantkę, nie ułatwia, wręcz przeciwnie- utrudnia odbiór i zrozumienie treści zasadniczej dla przedstawionych w niej badań. Jedynie zamieszczony na str. 27 *Schemat pracy* wskazuje na prawidłowe powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami dysertacji. Natomiast czytając tom I jako ciągle opracowanie, od podrozdziału 2.4, aż do końca merytorycznej części pracy ma się wrażenie obcowania z publikacją popularnonaukową. W rozdziale 2.4 brak przypomnienia kryteriów wyboru przykładów (spośród 736 przedstawionych w ujęciu tabelarycznym w Załączniku 1 w tomie II) do szczegółowej analizy. Nie wiadomo też dlaczego Doktorantka zdecydowała się omówić różną liczbę przykładów w ramach poszczególnych, wyodrębnionych przez siebie typów. W pracy naukowej takie wyjaśnienia są kluczowe.

Niemal wszystkie wartościowe badania naukowe przeprowadzone przez Doktorantkę : uzasadnienie opracowania typologii architektury tymczasowej wraz z wnioskami ogólnymi (ss.387-398) oraz szczegółowa analiza przeprowadzonego pod nadzorem socjologicznym badania ankietowego wraz z wnioskami (ss. 429-454), zostały przeniesione do załączników 1 i 2 w tomie II. Ten błąd formalny wpłynął na merytoryczny odbiór całości dysertacji, gdyż w załącznikach zazwyczaj umieszcza się jedynie elementy uzupełniające, a nie (jak w tym przypadku) najważniejsze pod względem jakości przeprowadzonych badań, merytoryczne fragmenty dysertacji. Na szczęście w całości rozprawy są one obecne, natomiast ze względu na nieprawidłową strukturę formalną – bardzo trudne do odnalezienia. Co skutkuje pominięciem ich przez Doktorantkę w podsumowaniu pracy, w określonym przez Nią kilkukrotnie jako „główny”, tomie I.

Zaproponowana przez Autorkę typologia współczesnej architektury tymczasowej obejmuje osiem kategorii: *pawilony, obiekty artystyczne, wydarzenia/ obiekty pop-up/ pop-up experience, doświadczanie marki/ brand experience, styl życia/ lifestyle, tymczasowa organizacja przestrzeni, architektura pierwszej pomocy oraz „inne obiekty kubaturowe”*. Wydaje się, że nazwa tego ostatniego typu, do którego Doktorantka zdaje się zaliczać obiekty które wymykają się jednoznacznej klasyfikacji, jest wątpliwa. Być może obiekty te, posiadające według opisanych w rozprawie przykładów, wiele cech hybryd, należałoby po prostu w ten sposób nazwać: „hybrydami” lub „obiettami hybrydowymi” , wykazując się przy okazji znajomością teoretycznych podstaw architektury hybrydowej? Teorie te są obecne w światowym dyskursie architektonicznym od przełomu lat 70. i 80. ubiegłego stulecia, a w polskich opracowaniach naukowych od niemal dwóch dziesięcioleci.

Dyskusyjna jest umieszczona w podsumowaniu konstatacja Doktorantki: „*temat architektury tymczasowej jest zjawiskiem nowym i mimo pojawiających się publikacji, nadal niezbadanym*” (str.196). Na kartach swojej dysertacji doktorskiej Pani mgr Agnieszka Mańkowska sama udowadnia, że zjawisko architektury tymczasowej jest znane ludzkości od zarania dziejów (rozdział 1) , a treść powyższej recenzji oraz wybrakowana, ale wciąż bogata bibliografia przywołana w rozprawie, wyraźnie pokazują, że badań nad tą problematyką jest stosunkowo dużo. Być może określenie „*niedostatecznie zbadanym*” byłoby bardziej na miejscu. Należy być ostrożniejszym w ferowaniu tak kategoriycznych stwierdzeń.

Jeden akapit oraz wyboldowane stwierdzenie ze str. 196 : „ *Współczesna czy też ponowoczesna architektura tymczasowa, której przykłady manifestują płynne wartości tudzież niwelują skutki owych przekonań jest wyrazem zmian jakie zaszły i ciągle zachodzą w ponowoczesnym społeczeństwie, a obiekty będące tematem niniejszej dysertacji, jak zostało udowodnione, stały się już częścią kultury współczesnego społeczeństwa.(...) Tym samym, praca stanowi potwierdzenie postawionych w niej tez*” , ani poprzedzające go na stronach 195-196 stwierdzenia w żaden sposób nie odnoszą się do dwóch z trzech tez pomocniczych (str.17), a jedynie w sposób bardzo ogólny do głównej tezy badawczej (str.16). Są jednak w dysertacji elementy, które się do tych tez odnoszą. Szkoda tylko, że nie zostały omówione lub przywołane w podsumowaniu.

Recenzent stoi zatem na stanowisku, że należałoby rozbudować niezwykle skromny, bo jedynie trzypięcioronowy rozdział 3. *Podsumowanie i wnioski* (ss. 195-197), aby nieco mocniej podkreślić wnioski z poszczególnych etapów badań. Zwłaszcza wnioski z ankiet, kluczowe dla udowodnienia jednej z tez pomocniczych. Brakuje w pracy także podsumowania wywiadów eksperckich (z Załącznika 3). Ich przeprowadzenie, kosztujące Doktorantkę zapewne wiele wysiłku, jest samo w sobie elementem cechującym się bardzo dużą wartością poznawczą. Zaprezentowana przez Autorkę umiejętność przeprowadzenia wywiadów jest cenna. Natomiast pod względem wykorzystania naukowego, zostały one całkowicie pominięte w obecnym rozdziale 3 tomu I. Być może ich podsumowanie mogłoby wpłynąć na ogólne lub bardziej szczegółowe wnioski zaprezentowane w dysertacji. W każdym razie, wywiady te pozostawione bez komentarza naukowego ze strony Doktorantki, w obecnej formie nie przyczyniają się do realizacji celów lub udowodnienia czy obalenia tez pracy.

3. Podsumowanie i konkluzja

Wszelkie uwagi do formy i treści rozprawy zostały sformułowane w poprzednich częściach recenzji i powinny zostać wyjaśnione podczas publicznej obrony. W swojej dysertacji Doktorantka kontynuuje i rozwija wątki dotyczące architektury tymczasowej, obecne w polskim dyskursie naukowym od kilku dziesięcioleci, w tym jej najnowszych przejawów, po raz pierwszy opracowanych kompleksowo przez E. Woźniak-Szpakiewicz w 2013 roku. Mankamentem pracy jest to, że Autorka się do części wcześniejszych badań nie odwołuje. Natomiast najsłabszym elementem pracy jest jej struktura formalna, która w obecnej formie utrudnia prawidłowy odbiór merytoryczny.

Mimo to, dysertacja zawiera także wiele wartościowych elementów, w tym przede wszystkim badań własnych Doktorantki. Opracowanie katalogu ponad 700 obiektów architektury tymczasowej powstałych w XXI wieku, wraz z ich typologią, jest bardzo wartościowym elementem, wnoszącym nową wiedzę do dyscypliny *architektura i urbanistyka*. Aplikacyjnym wykorzystaniem rozprawy jest przeprowadzenie i analiza ankiety oraz przeprowadzenie wywiadów z ekspertami, niestety nie zakończone szerszym opracowaniem naukowym ich wyników.

W konkluzji recenzent pragnie podkreślić, że Doktorantka w sposób dostateczny opanowała warsztat naukowy i wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie naukowej *architektura i urbanistyka*. Tematyka pracy jest aktualna, kontynuuje ważne wątki badawcze.

Recenzent stwierdza niniejszym spełnienie przez Panią mgr inż. arch. Agnieszkę Mańkowską w rozprawie doktorskiej pt. „*Współczesna architektura tymczasowa w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego Zygmunta Baumann*” w sposób dostateczny merytorycznych kryteriów i wymogów wynikających z art. 187 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r., (Dz. U. z 2023 r. poz. 742) z późniejszymi uzupełnieniami. Tym samym wnosi do Przewodniczącego Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka w Politechnice Łódzkiej o kontynuację procedury, przyjęcie rozprawy doktorskiej i dopuszczenie Pani mgr inż. arch. Agnieszki Mańkowskiej do publicznej obrony.

Prof. dr hab.inż.arch. Mateusz Gyurkovich

Kraków, 22.04.2024